

ÖSTKYRKORNA OCH ROM

Av ekon. lic. P.-E. PAUL

DE ORIENTALISKA kyrkorna dvs. de kyrkor som utvecklade sig i Orienten har på ett alldeles särskilt sätt råkat i blickpunkten i samband med Vatikanconciliet. Detta är naturligt med tanke på att dogmat i allt väsentligt är detsamma i den katolska kyrkan och de orientalska kyrkorna. I motsats till vad fallet var vid det första Vatikanconciliet 1869-70 deltar denna gång flera representanter för de utom den katolska kyrkan stående östkyrkorna med en eller flera observatörer. Den största av östkyrkorna, den ryska ortodoxa kyrkan har sålunda sänt två officiella observatörer, medan patriarken av Konstantinopel endast sänt en personlig observatör som alltså icke representerar själva patriarkatet. Cypern har också utsett en officiell observatör. I detta sammanhang har ärkebiskop *Makarios* uttalat sin övertygelse att conciliet kommer att bli »en stor framgång». Också de ortodoxa i Europa som underlyder Moskvapatriarkatet, har utsett tre egna officiella observatörer och motsvarande ortodoxa i U. S. A. har sänt en officiell observatör. Andra utom den katolska kyrkan stående östkyrkor som sänt officiella obser-

vatörer till conciliet är bl. a. de thomaskristna och jakobiterna. Dessutom deltar 130 ledare för de östkyrkor som hör till den katolska kyrkan.

De kyrkliga förhållandena i orienten är såsom ovan framgått synnerligen invecklade. Orsakerna härtill är framför allt historiska. För att förstå de orientalska kyrkornas läge idag måste man söka sig långt tillbaka i historien, ända till kyrkans allra första tider. Då detta inte bara är mycket fascinerande ur historisk synpunkt utan också ägnat att skingra olika missförstånd skall i det följande grunddragen i denna utveckling beskrivas.

Det första allmänna kyrkomötet som hölls i Nicea år 325, och vid vilket arianismen, som förnekade Kristi gudom, förkastades, betecknar biskoparna av Rom, Antiokia och Alexandria såsom övermetropoliter. Biskopens av Rom överhöghet som övermetropolit omfattade hela västerlandet inklusive Balkanhalvön utom Trakien (alltså ungefär fram till den nuvarande grekisk-turkiska gränsen). Biskopen av Alexandria hade jurisdiktion

över Egypten och Libyen, medan slutligen biskopen av Antiokia var den främste av biskoparna i det mellanliggande området.

Efter det romerska rikets delning 395 växte biskopens av Konstantinopel inflytande alltmera. Medan metropolitsystemet var fullt utbyggt redan i början av 200-talet uppträder patriarksystemet först i slutet av 400-talet. Som patriarker nämnes då biskoparna (metropoliterna) av Rom, Antiokia, Alexandria samt Konstantinopel. Härvid expanderade patriarkatet Konstantinopel alltmera s. a. s. på Antiokias bekostnad medan Konstantinopels jurisdiktion utsträcktes över Balkanhalvön, dvs. Grekland och Illyrien först i början av 700-talet genom ett påbud av den grekiske kejsaren. Ända in på 700-talet stod alltså Grekland som följde bysantinsk ritual dvs. den ritual som är mest känd som de grekisk ortodoxa kyrkornas, och Illyrien som åter följde latinsk ritual under påvens jurisdiktion i hans egenskap av västerlandets patriark.

För att förstå dagens situation inom de orientaliska kyrkorna är det vidare av vikt att beakta utvecklingen av gudstjänstbruken, dvs. olika ritualer. Dessa växte fram som en följd av olika lokala förhållanden. Inom patriarkatet Alexandria framväxte den koptiska ritualen som ursprungligen tillskrives aposteln Markus, i Antiokia åter den syriska ritualen som traditionen återför till aposteln Jakob.

Inom västerlandet blev den romerska eller latinska liturgin småningom förhärskande, medan patriarkatet Konstantinopel följde den helige Basileios' och den helige Chrysostomus' liturgi, eller enligt katolsk terminologi bysantinsk ritual. Denna har likaså ursprungligen utvecklats ur den syriska ritualen. De olika gudstjänstbruken var dock ingalunda strängt geografiskt avgränsade från varandra. Bysantinsk ritual följdes t. ex. och följes alltjämt av flera katolska församlingar i Syditalien och på Sicilien ävensom av det uråldriga klostret Grotta Ferrata i Italien. Då de flesta av påvarna in på 400-talet var greker och då man ännu in på 800-talet finner grekiska påvar är det uppenbart att grekiska språket länge också användes som gudstjänstspråk i Rom. Man kan t. o. m. förutsätta, att bysantinsk ritual följdes under Kyrkans första århundraden även i Rom.

Inom den katolska kyrkan har alltså sedan de första tiderna funnits olika gudstjänstbruk, olika ritualer. Dessa har alla varit och är fullt likaberättigade. Vanligen brukar man sätta likhetstecken mellan katolska kyrkan och latinsk ritual emedan denna ritual idag är den största. Av cirka 547 miljoner katoliker enligt The Tablet följer drygt 500 miljoner latinsk ritual. Man kan för övrigt också inom västerländska kyrkan finna olika latinska ritualer. Inom vissa delar av Lombardiet följes den ambrosian-

ska eller milanesiska ritualen, och inom vissa trakter av Spanien den mozarabiska ritualen. Området för sistnämnda ritual har för övrigt genom påvligt påbud nyligen något utvidgats. Religiösa ordnar inom den katolska kyrkan har också egna ritualer som i någon mån avviker från den romerska, t. ex. dominikanerna, vilkas ritual följdes allmänt i Finland under medeltiden. En del av benediktinerorden följer bysantinsk ritual osv.

I det föregående nämndes kopterna. De återfanns alltså inom patriarkatet Alexandria. En av de kristologiska stridigheterna på 400-talet gällde Kristi tvenne naturer, den gudomliga och den mänskliga i samma person. En abbot *Eutykes* i ett kloster utanför Konstantinopel lärde att det mänskliga i Kristi person h. o. h. förvandlats och uppgått i det gudomliga dvs. att Kristus icke alls blivit människa (monofysitism). Denna lära förkastades definitivt vid det fjärde allmänna kyrkomötet i Kalcedon år 451. Under decennierna förlopp före detta kyrkomöte hade emellertid monofysitismen vunnit utbredning särskilt i Egypten. Orsaken härtill var delvis den opposition som härskade bland egypterna mot grekernas och den grekiske kejsarens makt. Resultatet av kyrkomötet blev att det grekiska befolkningsskiktet fasthöll vid den rätta läran, medan egypterna själva blev monofysiter. Patriarkatet Alexandria sönderföll

därför i tvenne kyrkor, de renläriga grekerna eller melkiterna och de monofysitiska kopterna. Vid kyrkomötet i Florens 1439 som utgjorde det sista försöket hittills att återföreina ortodoxa och katoliker förenade sig dock en del av melkiterna med katolska kyrkan vilken förening alltjämt består, varför vi idag har katolska melkiter, utom andra kyrkor stående renläriga melkiter och slutligen monofysitiska kopter.

Inom patriarkatet Antiokia blev splittringen ännu större. Den första splittringen inträffade redan i samband med det tredje allmänna kyrkomötet i Efesus år 431 alltså före splittringen inom patriarkatet Alexandria. Vid detta möte förkastades biskopens av Konstantinopel *Nestorius* lära om tvenne helt självständiga naturer i Kristus, den gudomliga och den mänskliga och att jungfru Maria blott hade fött människan Kristus varför hon icke kunde kallas Guds moder (theotokos) utan endast Kristi moder (chrisostokos). Det kan vara av visst intresse att i detta sammanhang nämna att den helige *Kyryllus* i egenskap av påvens ställföreträdare ledde förhandlingarna. Vid detta möte förkastades *Nestorius* lära enhälligt. En del av den syrisk befolkningen önskade dock icke följa kyrkomötets beslut utan förblev nestorianer. Nestorianerna fördrevs slutligen till Mesopotamien. Härvid kom motståndet mot grekerna och kejsaren att spela en

betydande roll. Under nyare tid har en del av nestorianerna återvänt till den rätta läran och samtidigt förenat sig med den katolska kyrkan. De kallas numera kaldeiska katoliker.

Monofysitismen som tidigare omtalats, spred sig även till patriarkatet Antiokia. En del av deras anhängare återvände emellertid 1439 till den rätta läran och förenade sig då med den katolska kyrkan i samband med det tidigare omtalade kyrkomötet i Florens. De kallas syriska katoliker och har en egen patriark i Antiokia. Monofysiterna som kallas jakobiter har också en egen patriark i Antiokia. Monofysitismen spred sig efter kyrkomötet i Efesus också till Armenien. Vid 400-talets slut var de flesta armenier monofysiter. Under de följande århundradena återvände en del till den rätta läran och vid kyrkomötet i Florens förenades en del av de renläriga armenierna med katolska kyrkan. Armenierna följer en variant av den bysantinska ritualen. Som ett resultat av den armeniska kyrkans splittring uppstod tre armeniska patriarkat, det armenisktkatolska, det utom andra kyrkor stående renläriga armeniska patriarkatet och det monofysitiska.

Det sjätte allmänna kyrkomötet i Konstantinopel 680–681 samman kallades slutligen för att ta ställning till den s. k. monotheletismen. Upphovsmannen till denna lära var

patriarken *Sergius* av Konstantinopel, som lärde att i Kristus finns visserligen tvenne naturer men att dessa naturer har blott ett verkningssätt och en vilja. Kyrkomötet fördömde denna lära, men av tidigare angivna orsaker förblev delar av patriarkatet Antiokia (Syrien) monotheletiskt. Dessa monotheleter kallas maroniter och förenades med katolska kyrkan under korsståg tiden. Själva anser maroniterna att de aldrig brutit banden med katolska kyrkan och förnekar att de omfattat monotheletismen. I Syrien och Libanon återfinns alltså de maronitiska katolikerna. Deras patriark utses genom folkval enligt uråldrig sed. För kort tid sedan valdes sålunda ny maronitisk patriark i Damaskus.

Slutresultatet av de kristologiska stridigheterna blev därför att den grekiska befolkningen i Nära Östern förblev renlärig och kallades liksom i Egypten melkiter (av melek dvs. konung, kejsare alltså kejsartrogna) medan den syriska befolkningen till sin majoritet blev monofysiter resp. monotheleter. Dessa i sin tur återvände till den rätta läran och förenade sig med den katolska kyrkan till överväldigande del, medan en del spillror av dessa irrlärliga ännu finns i Persien, Armenien och Mesopotamien ävensom i Indien.

På 1700-talet förenade sig den melkitiska patriarken av Antiokia med den katolska kyrkan, varvid största delen av hans stift följde

honom. Detta är de melkitiska katolikerna, som alltså alltid varit renläriga. En del av melkiterna valde då med turkarnas hjälp en ny patriark och förblev avskilda från Rom. Det finns därför sedan dess tvenne melkitiska patriarker i Antiokia, en katolsk och en utom andra kyrkor stående renlärig patriark. Melkiterna håller för övrigt så hårt på sin självständighet, att de, ehuru de erkänner påvens överhöghet, inte önskar att deras patriark inträder i kardinalkollegiet.

Man kan idag konstatera att största delen av de syriska kristna är förenade med den katolska kyrkan, inom vilken förutom den latinska ritualen jämte varianter alltså även finns bysantinska, melkitiska, kaldeiska, syriska (f. d. jakobitiska) och maronitiska ritualer ävensom varianter av dessa.

Den definitiva brytningen mellan Rom och Konstantinopel inträffade den 16 juli 1054 då påvens legater nedlade en banbulla mot patriarken *Mikael Cerularius* på Sofiakyrkans högaltare. Senare försök till återförening ledde icke till några resultat. Under tidernas lopp har dock enskilda grupper och församlingar förenats med den katolska kyrkan.

Den ryska ortodoxa kyrkan fick sin första självständiga metropolit 1448. Tidigare hade patriarken i Konstantinopel utnämnt de ryska metropoliterna. Vid synoden i Brest Litowsk 1595–96 förenade sig ett stort antal ortodoxa församlingar

med katolska kyrkan. De bysantinska katolikerna uppgår för närvarande till cirka 8 miljoner och är som en följd av kriget numera också spridda över hela västeuropa samt U. S. A., Kanada och Australien. Näst efter latinarna representerar bysantinerna den största ritualen inom den katolska kyrkan.

På sidan om alla dessa stridigheter levde de thomaskristna i Indien. Enligt traditionen grundades deras kyrka av aposteln *Thomas*. Deras förbindelser med medelhavsländerna var avbruten under hela medeltiden. Dock vet man att *Pantenus av Alexandria* verkade bland de thomaskristna på 200-talet och att *Kosmas Indikopleustes* på 600-talet omtalar dessa kristna i Indien. Största delen av de thomaskristna hör numera till den katolska kyrkan och har också en egen metropolit. De som stannat utanför har också sänt sin metropolit *Juhanan Mar Thoma* som officiell observatör till Vatikankonciliet.

I samband med Vatikankonciliet har de bysantinska katolikerna och det bysantinska prästerskapet väckt ökad uppmärksamhet. Man erinrar sig att *Johannes XXIII* en tid före konciliet celebrerade en bysantinsk mässa i Sixtinska kapellet, vilket torde ha varit första gången i historien. I *Osservatore Romano* ingick bilder från detta unika tillfälle varvid påven konsekrerade en bysantinsk biskop. Altaret hade prytt med ikoner och

bysantinska biskopar och präster assisterade påven. Ungefär samtidigt kunde man läsa i *The Tablet* att den första katolska bysantinska kyrkan invigts i Athén. Detta visar att längtan efter enheten blivit allt starkare både bland ortodoxa och katoliker, trots att några omvändelseförsök gentemot de ortodoxa icke sker från katolskt håll. Under historiens gång har för övrigt såväl katoliker som ortodoxa gjort sig skyldiga till samma misstag att söka unifiera andra kyrkor med sin egen ritual. Katolikerna har sökt latinisera ortodoxa församlingar och de ortodoxa har sökt bysantinisera de syriska och egyptiska församlingarna och för övrigt också latinska katoliker t. ex. i det kejserliga Ryssland. Först i senare tider har man upptäckt den stora sanningen att »mångfalden i enheten» berikar hela kyrkan.

Då den katolska kyrkan sedan begynnelsen omfattat flera olika ritualer som alla lever kvar såsom t. ex. bysantinerna i Italien, och då man på katolskt håll allt mer blivit medveten om vilken rikedom dessa olika ritualer är för hela kyrkan, så blir den logiska följderna härav att man söker sprida kunskap om dessa olika gudstjänstbruk bland alla katoliker, särskilt bland latinerna, vilkas stora massa inte alls känner till detta faktum. Därför utbildas präster också enligt bysantinsk ritual. Deras uppgift icke minst t. ex. i Finland är att sprida kunskap om bysantinsk ritual

bland de latinska katolikerna i hela Skandinavien t. ex. vid kongresser och möten. Endast på så sätt blir katolikerna själva medvetna om sin kyrkas verkliga allmänlighet, kyrkan är icke latinsk, den är katolsk. Utan att själv följa den bysantinska ritualen är det givetvis omöjligt att verka i denna riktning. De bysantinska prästerna sköter själavården för Finlands fåtaliga katolska bysantinare och för övrigt hjälper de till med upplysning, caritativ verksamhet osv. Deras uppgift är inte att »omvända» de ortodoxa. Den ortodoxa kyrkan innehar den kristna sanningen, och man förstår mer än väl att varje »omvändelseförsök» med rätta skulle anses såväl obefogat som förmätet. Men å andra sidan är det givetvis den katolska kyrkans plikt och rätt att ta emot sådana enskilda ortodoxa som för enhetens skull önskar ingå i den katolska kyrkan som bysantinska katoliker. De orientaliska gudstjänstbruken har alltid funnits inom den katolska kyrkan och kommer alltid att finnas. Men det är klart, att den återförening som alla längtar efter också skulle innebära att de bysantinska katolska församlingarna på många håll skulle överföras till de ortodoxa patriarkatens jurisdiktion. Det förtjänar att särskilt nämnas att den katolska kyrkan förbjuder latinisering av de östkyrkor eller medlemmar av östkyrkor som förenar sig med Rom.

Alla spekulationer om en allmän

återförening är dock alljämt endast av teoretiskt intresse. Vatikanconciliet är intet unionskoncilium, men dock kommer det att utgöra en ny milstolpe i utvecklingen av förbindelserna mellan de

orientaliska kyrkorna och Rom, en utveckling vars slutmål måste vara »en allmänlig Kyrka», eller som katolikerna brukar uttrycka det »en herde och en hjord».